

İRAN VE TÜRK EDEBİYATLARINDA SEG-İ LEYLİ

Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7162-2355> | fatmakopuzz@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Ankara-Türkiye/ Assoc. Asst. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Eastern Languages and Literatures, Ankara-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Atıf Bilgisi/Citation: Kopuz Çetinkaya, Fatma. "İran ve Türk Edebiyatlarında Seg-i Leyli". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 35 (Aralık 2025), 277-293. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1776390> Kopuz Çetinkaya, Fatma. "Layla's Dog (Sag-e Layla) In Iranian And Turkish Literature". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 35 (December 2025), 277-293. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1776390>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 02.09.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 11.10.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.12.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Arap coğrafyasında doğup İran'da mesnevi formunda tertip edilen ve Anadolu'ya kadar gelip Türk edebiyatında da ilgiyle okunan Leylâ ve Mecnûn hikâyesi defalarca yazılmış hikâyelerden biridir. Her ne kadar hikâye aynı olsa da her bir şair kendi Leylâ ve Mecnûn'una yeni mekanlar, başka olaylar veya kahramanlar eklemiştir. Bu yenilik ve farklılıklar da edebî metinlerin olmazsa olmazı yeni terkiplerin, yeni anlam ve mazmunların doğmasına zemin hazırlamıştır. Leylâ ve Mecnûn mesnevisindeki seg-i Leyli yani Leylâ'nın köpeği de bu yeni terkip ve anlamlardan birisi olmuştur. Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin yazın dünyasındaki tarihsel sürecine baktığımızda bazı şairlerin bu mazmunu kullandığı bazılarının ise kullanmadığı görülmüştür. Söz konusu hikâyenin adeta kaderini belirleyen Nizâmî-yi Gencevî'nin mesnevisinde seg-i Leyli'nin bulunmayışı çalışmanın hareket noktası olmuş ve bu mazmunun nasıl oluşup ortaya çıktığını belirlemek hedeflenmiştir. Bu amaçla Nizâmî-yi Gencevî'nin mesnevisi ile başlayarak hem İran hem Türk edebiyatında ulaşılabilen diğer Leylâ ve Mecnûn mesnevilerine ve eserlerinde seg-i Leyli'yi kullanan şairlere işaret edilmiştir. Nizâmî'de Leylâ'ya ait bir köpekten bahsedilmezken Mevlânâ, Mesnevî'nin üçüncü defterinde 'Leylâ'nın mahallesinde dolaşan köpeğe muhabbetle yaklaşan Mecnûn' başlığıyla Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin akışına yeni bir olay eklemiştir. Mevlânâ'nın ardından Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Molla Câmi de aynı konuyu eserlerine dahil etmiş ancak seg-i Leyli'yi kullanmamışlardır. Türk edebiyatında da aynı seyir mevcuttur. Hamdullah Hamdî'ye kadar hikâyenin ilk örneklerinde seg-i Leyli bulunmamaktadır. Bu anlamda incelenen Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde Seg-i Leyli'yi kullanan ilk kişi Misâli-yi Kâşânî'dir. Hem İran hem Türk edebiyatında müstakil mesneviler dışında şiirlerinde seg-i Leyli'yi kullanan şairler de bulunmaktadır. Bu çalışmada İran ve Türk edebiyatlarında yazılan Leylâ ve Mecnûn mesnevileri ve şiirlerinde bu konuya işaret eden şairlerin eserleri incelenmiş; seg-i Leyli mazmununun kullanıp kullanılmadığı araştırılmıştır. Bu mazmunu kullanan ilk kişiye ulaşmak ve mazmunun nasıl bir değişim süreci geçirdiğini ortaya çıkarmak için kronolojik bir seyir takip edilmiştir. **Anahtar Kelimeler:** İran edebiyatı, Türk edebiyatı, Leylâ ve Mecnûn, seg-i Leyli.

LAYLA'S DOG (SAG-E LAYLA) IN IRANIAN AND TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

The story of Layla and Majnun, which was born in the Arab geography, composed in the form of a masnavi in Iran, and came to Anatolia and was read with interest and admiration in Turkish literature, is one of the stories that has been rewritten many times. Although the story remains the same, each poet has added new settings, events, or characters to their own Layla and Majnun. These innovations and differences have paved the way for the emergence of new compositions, meanings, and themes that are essential to literary texts. The sag-e Layla, or Layla's dog, in the Layla and Majnun mathnawi is one of these new compositions and meanings. When we examine the historical process of the story of Leyla and Majnun in the literary world, we see that some poets used this theme while others did not. The absence of the seg-i Leyli in Nezami Ganjavi's masnavi, which virtually sealed the fate of the story, attracted attention and became the starting point of this study, aiming to reveal the transformational process through which this theme emerged. With this aim, starting with Nezami Ganjavi's mathnawi, other masnavis of Leyla and Majnun, available in both Iranian and Turkish literature, and poets who use the sag-e Layla in their works are cited. While Nezami does not mention a dog belonging to Layla, Rumi adds a new incident to the story of Layla and Majnun in the third notebook of the Mathnawi with the section "Majnun affectionately approaches the dog wandering around Layla's neighborhood." Indeed, following Rumi, Amir Khosrov Dehlavi and Molla Jami also included the same theme in their works, but they did not use the sag-e Layla. A similar trend is evident in Turkish literature. Until Hamdullah Hamdî, the first examples of the story lack the seg-i leyli. In this respect, Mesali-e Kashani is the first poet using the seg-i leyli in the Layla and Majnun mathnawies studied. In both Iranian and Turkish literature, there are poets who use the seg-i leyli in their poems, in addition to individual masnavies. This study examines the works of poets who address this theme in the mathnawies and poems of Layla and Majnun written in Persian and Turkish literature, and investigates whether the sag-e Layla theme was used. A chronological progression is followed to identify the first person to use this theme and to reveal the evolutionary process it has undergone. **Keywords:** Iranian literature, Turkish literature, Layla and Majnun, sag-e Layla.

Giriş

Klasik şiirde şiiri inşa ederken bir olayın, duygu hâlinin veya bir nesnenin kendisini olduğu şekilde söylemek yerine ona işaret edebilecek anlamsal, duygusal ve düşünsel bağları olan unsurlarla aktarılması en sık başvurulan tekniklerden biridir. Klasik dönem şairleri için duygu ve düşüncelerin aktarımında kullanılan en önemli araçlardan biri de ima yoluyla anlatım manasına gelen mecazlar ve mazmunlardır.

Mazmunlar, sözcüğün sözlükteki anlamından farklı bir anlam taşımaları bakımından mecaz; bu mecazlar da entelektüel birikimin (akt. Demirel, 2002, 117) bir neticesidir.

Bir dilin entelektüel birikimleri, kendisini daha çok edebiyat alanında gösterir. Edebiyat bir bakıma dilin üst dilidir. Edebiyatçı, mensubu olduğu halkın kullandığı dilin dışında, kendine özgü bir dil oluşturur ve onu işler. Daha sonra da oluşturduğu bu dili meydana getirdiği eserler aracılığıyla halkın beğenisine sunar. Böylece hem halkın kullandığı kelime hazinesinin, dolayısıyla kültürünün, hem de bir edebiyatçı olarak mensubu olduğu dilin zenginleşmesine katkıda bulunur (Demirel, 2002, 117). Tıpkı bu şekilde hem İran hem Türk edebiyatının en meşhur mesnevilerinden olan *Leylâ ve Mecnûn*'da da anlatım, mecaz, sanat ve mazmunlar bakımından büyük bir zenginlik olduğu göze çarpmaktadır.

Edebiyat dünyasına, dile ve kültüre zenginlik katan bu mazmunlardan birisi de Leylâ ve Mecnûn hikâyesinde doğan seg-i Leylî'dir. Söz konusu mazmunun Nizâmî'nin (ö. 611/1214) mesnevisinde bulunmayışı, bu mazmunun nasıl ortaya çıktığı, ilk olarak kimler tarafından kullanıldığı sorularını akla getirmiştir. Bu anlamda çalışma hazırlanırken İran ve Türk edebiyatları iki farklı başlık olarak değerlendirilmiş, iki edebiyatta da kronolojik seyrir takip edilerek önce müstakil Leylâ ve Mecnûn mesnevileri ve ardından şiirlerinde seg-i Leylî mazmununu kullanan şairler tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Leylâ ve Mecnûn

el-Eğnî'den iktibasla özellikle Arap, Türk, İran ve Urdu edebiyatlarında ele alınmış bu aşk hikâyesinin iki kahramanından biri olan Mecnûn, 70 (689) yılı civarında öldüğü ve adının Kays b. Mülevvah el-Âmirî olduğu kabul edilen şairin lakabıdır. Leylâ'ya duyduğu aşk yüzünden aklını kaybettiği için kendisine takılan bu lakap, isminin yerini almıştır. Leylâ ise aynı kabileye mensup ve bir rivayete göre Mecnûn'un amcasının kızı olan Leylâ bint Mehdî el-Âmiriyye'dir. Leylâ ve Mecnûn'un başından geçmiş gibi anlatılan hikâyelerin hemen hepsi, Mecnûn el-Âmirî'ye ait olan ya da ona nispet edilen şiirlerde geçen küçük vakaların birtakım yorum ve ilâvelerle bir dereceye kadar birbirine bağlanarak büyük bir hikâye hâline getirilmesi sonucunda meydana çıkmış izlenimi vermektedir. Bununla birlikte nesep âlimi İbnü'l-Kelbî ile Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'ye göre bu hikâye, amcasının kızını seven fakat bunu açıklamak istemeyen Emevî ailesine mensup bir genç tarafından uydurulmuş olan kıssa ve şiirlerin Mecnûn adı altında ortaya konulmasıyla meydana gelmiştir (Durmuş, 2003, 27/159).

Her ne şekilde olursa olsun, bugüne kadar pek çok çalışmaya konu olan Leylâ ve Mecnûn anlatısı, İslamî edebiyatta da iki kahramanlı aşk hikâyeleri arasında özel bir mevkiye sahiptir. Oldukça trajik şekilde ilerleyen hikâyede ana kahraman olarak karşımıza çıkan Mecnûn, yaşadıklarıyla mecazî aşktan saf aşka, bazı versiyonlarda ise ilahî aşka ulaşır. Mükemmel formunu İran edebiyatında Nizâmî'nin kaleminde kazanan bu hikâye, daha sonra defalarca Farsça olarak nazmedildiği gibi İslamî edebiyatın nüfuz ettiği coğrafyanın edebî dillerinde de tekrar tekrar yazılmıştır. Başka bir ifadeyle Arap edebiyatından neşet eden ve İslamî edebiyat sahasında başta İran coğrafyası olmak üzere Türk topraklarına ve Hint coğrafyasına kadar uzanan Leylâ ve Mecnûn; Arap, Fars, Türk ve Urdu dillerinde onlarca kez yeniden yazılmıştır (Hamdî, 2020, 22).

Bu hikâyeyi bir bütün hâlinde üç edebiyat alanında ele alan Agah Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi* isimli eserinde hikâyenin kaynağı olan Arap edebiyatında, sonradan Mecnûn lakabını alan Kays'ın, sevgilisi Leylâ için söylediği şiirlerle, bu şiirleri açıklamak için yapılan yorumlardan ve bunlara eklenen söylentilerden meydana geldiği ifade edilmektedir. Leylâ ve Mecnûn hikâyesi üzerinde duran Arap kaynakları, Kays ile Leylâ'nın henüz çocukken deve yavrularını otlattıkları esnada birbirlerini görüp sevmeleri ile hikâyeye başlamaktadır (Levend, 1959, 2). Ancak farklı kültür ve coğrafyalara kadar ulaşan bu hikâyenin, toplumların yaşama şekillerine ve özelliklerine göre başlangıç noktalarında ve yaşanan hadiselerde farklılıkların görülmesi çok tabiidir.

Arap, İran ve Türk edebiyatlarında olayların işlenişleri ve mekânları bakımından farklılık arz eden Leylâ ve Mecnûn hikâyesi, iki kahraman arasındaki aşkın boyutu bakımından da birtakım farklılıklar taşımaktadır. Arap edebiyatında Leylâ ve Mecnûn hikâyesindeki bu saf uzrî yani Benî Uzre kabilesine mahsus iffetli ve platonik aşkı anlatan bir tabir olan uzrî aşk (Durmuş, 2012, 42/259), İranlı ve Türk şairler için verimli bir alan olmuştur. Mecnûn'un şiirleri Arap edebiyatında Uzrî aşk türünde ele alınırken, İranlı ve Türk şairler bu hikâyeyi tasavvufî aşk türünde işlemişlerdir. Bu uzrî aşk türü ile Arap edebiyatındaki Leylâ ve Mecnûn hikâyesine sonradan yapılan ilaveler ve yeni anlamlarla birlikte aynı hikâye önce İran edebiyatına, ardından Türk edebiyatına intikal etmiştir. Söz konusu bu uzrî aşk genellikle mutasavvıf İran ve Türk şairlerin nazmettikleri Leylâ ve Mecnûn hikâyelerinde tasavvufî bir mahiyet kazanmıştır (Abd El Maksoud, 2004, 7).

2. İran edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevileri ve Seg-i Leylî

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi, İran'da X. yüzyılın sonlarında Deylemîler'in egemenliği zamanında ortaya çıkmış, hikâyenin kahramanları da aşkın temsilcileri olarak edebiyatta kendilerine yer bulmuştur. Daha sonra Gazneliler ve Selçuklular zamanında yazılan eserlerde de Leylâ ve Mecnûn'un bu efsanevi aşkı bir mazmun hâlinde yer almıştır (Levend, 1959, 11).

Farsça şiir söyleyen şairler, eserlerinde çeşitli vesilelerle Leylâ ve Mecnûn adlarını zikretmiş ve şiirlerinde mazmun olarak kullanmıştır. Bu isimlere ilk defa Menûçihri (ö. 432/1041) ve Baba Kûhî-i Şîrâzî'nin (ö. 441/1050) divanlarında rastlandığı (Yazıcı, 2003, 27/160) ifade ediliyor olsa da Rûdekî'nin (ö. 329/941) rubâîlerinde Leylâ ve Mecnûn isimlerini kullandığı tespit edilmiştir. İlgili rubâî şu şekildedir:

جای کوه گدازگاه دل مخزونست آن جا دو هزار نيزه بالا خوست
لیلی صفتان ز حال مای خبرند مجنون داند که حال مجنون چوست؟

Gönlü mahzunların güzergâhı olan o yer

Ucu kanlı iki bin mızrağın yükseldiği yerdir

Leylâ sıfatlı olanlar bizim hâlimizden habersizdir

Mecnûn'un hâli nedir ancak Mecnûn bilir (Nefîsî, 1382/2004, 541)

Leylâ ve Mecnûn isimlerini hikâyenin anlam akışına uygun şekilde ilk kez kullandığını tespit ettiğimiz Rûdekî (ö. 329/941) dışında Menûçihri (ö. 432/1040), Baba Tâhir (ö. 447/1055), Nâsır-ı Hüsrev (ö. 465/1073), Hâce Abdullâh-ı Ensârî (ö. 481/1089), Katrân-ı Tebrîzî (ö. 482/1089), Emir Muizzî (ö. 521/1127), Edib Sâbir (ö. 546/1151), Sûzenî-yi Semerkandî (ö. 569/1173), Reşîdüddîn Vatvat (ö. 573/1177), Enverî (ö. 585/1189), Hâkanî-yi Şîrvânî (ö. 595/1199), Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221), Mevlânâ (ö. 672/1273), Fahreddîn-i Irâkî (ö. 688/1289), Sa'dî-yi Şîrâzî (ö. 691/1292), Seyf-i Fergânî (ö. 705/1305), Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352), Selmân-ı Sâcevî (ö. 778/1376) ve Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390) gibi birçok şairin şiirlerinde mazmun olarak kullandığı görülmektedir.

Bu bağlamda Kays'ın Leylâ için söylediği şiirlerin halk arasında büyük ilgi uyandırması sonucunda hikâyenin kahramanlarının gerçek ve saf aşkın temsilcileri olarak İran edebiyatında yerini aldığını söylemek mümkündür. Nitekim özellikle Gazneliler ve Selçuklular zamanında yazılmış olan Farsça şiirlerde Leylâ ve Mecnûn'un aşkı bir mazmun hâlinde yer almıştır (Abd El Maksoud, 2004, 80).

Bu mazmunu kullanan şairler muhtemelen, Leylâ ve Mecnûn adlarını halk arasındaki sözlü rivayetlerden veya anonim bir Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden duyarak almıştır. Konu, halk ve şairler arasında yaygın olmasına rağmen Nizâmî-yi Gencevî'ye kadar (ö. 611/1214) şairler tarafından müstakil olarak ele alınmamıştır (Yazıcı, 2003, 27/160).

Nizâmî'nin mesnevisinden sonra Leylâ ve Mecnûn hikâyesi büsbütün yayılmış, birçok şairin eserinde küçük hikâyeler hâlinde yer almıştır. Attâr *Musibetnâme*'de, Mevlânâ *Mesnevî*'de, Sa'dî *Gülistân* ve *Bostân*'ın çeşitli fasıllarında bu hikâyeye yer vermiştir (Levend, 1959, 34). Özetle Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin birtakım farkları barındırmalarına rağmen Arap edebiyatından İran ve Türk edebiyatlarına intikal ettiği açıktır.

Bu çalışmanın ana teması olan seg-i Leylî yani Leylâ'nın köpeği mazmunu ise mevcut Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinin bazılarında yer alan ve bazılarında yer almayan, dikkate değer bir mazmundur. Bu bağlamda seg-i Leylî mazmununun ortaya çıkışı, konu olarak işleniş şekli ve kimler tarafından nasıl kullanıldığı değerlendirilecektir. Bu vesileyle öncelikle Leylâ ve Mecnûn mesnevileri incelenmiş ve ardından söz konusu mazmunu ilk kullanan kişiye ulaşabilmek adına eserlerinde birer bölüm yahut mazmun olarak Leylâ ve Mecnûn'a yer veren şairlerin ve yazarların eserleri incelenmiştir. İncelemeler neticesinde Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin adeta kaderini tayin eden Nizâmî-yi Gencevî'nin, mesnevisinde seg-i Leylî mazmununu kullanmadığı ve bu mazmunun ortaya çıkmasını sağlayacak anlamda bir konu işlemediği görülmüştür. Nitekim Nizâmî'nin Leylâ ve Mecnûn'unda köpek imgesi, köpeğin belli başlı yaratılış özelliklerine vurgu yapılarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin "رسیدن پدر مجنون به او و پند دادن", "Mecnûn'un babasının, Mecnûn'un yanına varması ve öğüt vermesi" (Nizâmî, 1388/2010, 455-457) başlığında şu ifadeler yer alır:

"Gurbet elde zillet çekeceksen eğer

Kendi şehrinde köpek olmaya değer

Köpeğin bile bir vatanı var, senin yok

Sen insansın, bunda kimsenin şüphesi yok” (Tokmak, 2013, 179).

Aynı şekilde “Mecnûn’un, Leylâ’nın huzurunda gazel okuması” başlığında da şu ifadeler vardır:

“Köpeklerin bakıcısı olmayı seçiyorum,

Bu yüzden köpeklerle birlikte yaşıyorum

Yani yabani hayvanlar peşimden geliyorlar

Bu keskin pençeli köpekler beni izliyorlar” (Tokmak, 2013, 243).

Bütün metin baştan sona incelendiğinde köpek ile ilgili karşımıza çıkan ifadelerin yukarıdaki beyitlerden farklı bir anlam taşımadığı görülmüştür. Bu bağlamda Nizâmî’nin Leylâ ve Mecnûn’unda seg-i Leylî mazmununa temel olacak bir anlam düzlemi bulunmamaktadır.

Bu nedenle, seg-i Leylî yani Leylâ’nın köpeği mazmununun Nizâmî’nin mesnevisinde bulunmaması dikkat çekmiş, seg-i Leylî mazmununun nasıl ve nereden kaynakla türetildiği sorusunu akla getirmiştir. Bu bağlamda seg-i Leylî mazmununu kullanan ilk kişiye ulaşabilmek, çıkış noktasını tespit edebilmek adına sadece Leylâ ve Mecnûn mesnevilerine değil bu mazmunları gazel, kaside, mesnevi veya rubailerinde kullanan şairlerin şiirlerine de bakma gereği duyulmuştur. Bu sebeple Nizâmî’den sonra bu konuya temas edenlerin eserlerine bakılmış ve seg-i Leylî’yi mazmun olarak kullanmasa da ilk olarak Mevlânâ’nın, köpeğe özel bir anlam yükleyerek konuya dahil ettiği tespit edilmiştir.

2.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) Mesnevi, III. Defter

Nizâmî-yi Gencevî (ö. 611/1214) ile çağdaş olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, müstakil bir Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazmamasına rağmen *Mesnevi*’nin üçüncü defterinde Leylâ’nın köpeğine işaret eden “نواختن مجنون آن سگ را کی مقیم کوی لیلی بود”, “Mecnûn’un, Leylâ’nın mahallesinde kalan köpeği okşaması” (Mevlânâ, 1386/1967, 339) başlığı altında sadece Leylâ’nın mahallesinde olduğu için Mecnûn’un iltifatına mazhar olan köpekten bahsetmektedir. İlgili bölümün özeti şu şekildedir:

Mecnûn, Leylâ’nın mahallesinde dolaşan köpeği sever, onu okşar. Adeta onun etrafında pervane gibi döner, tavaf eder ve köpeğe gül şerbeti verir. Mecnûn’un bu hâlini kınayan biri ona, ey cahil bu yaptığın nasıl bir deliliktir der ve köpeğin kirli ve necis olduğunu söyler. Köpeğin bütün özelliklerini kınar ve köpeği ayıplar. Bunun üzerine Mecnûn, ayıpları bilen gaybı bilemez, sen tamamen suret ve bedensin, bir de benim gözümle ona bak der. Bu köpek, hakkın düğümlü sırrıdır, Leylâ’nın sokağının bekçisidir der. Bu köpek, benim mağaramın mübarek yüzlü köpeğidir, hatta o benim dert ve hüznün arkadaşımıdır der Mecnûn. Leylâ’nın mahallesinde bulunan köpeğin bir tüyünü bile aslanlara vermem. Aslanlar, Leylâ’nın köpeğinin kölesidir der (Mevlânâ, 2009, 306).

Görüldüğü üzere yaratılış özellikleri dışında ayrı bir değer atfedilen köpek, Leylâ’nın mahallesinde, sevgilinin çevresinde dolaşmasından, adeta sevgiliye dair bir iz, bir koku taşıyor olmasından hareketle kıymetli kılınmıştır. Nitekim âşık için uzak yakın sevgiliye temas eden her şey değerli ve özeldir. Bu nedenle bütün varlığını Leylâ’ya feda eden Mecnûn, bir köpeği sırf Leylâ’nın mahallesinde gezinmesi nedeniyle yüceltir ve kıymetli kılar. Ahmet Avni Konuk *Mesnevî-i Şerif Şerhi*’nde Leylâ’yı, insan-ı kâmil; köpeği ise insan-ı kâmile tâbi olarak değerlendirir (Konuk, 2006, 5/163). Aynı zamanda “mağaramın mübarek yüzlü köpeği” ifadesinin Ashab-ı Kehl’e ve onların yanındaki köpekleri Kıtımrî’e işaret ettiği söylenir (Tahirül Mevlevî, 1971, 3/151).

Mevlânâ burada, tasavvuf görüşüne uygun olarak âşık ile mâşuk arasındaki ilişkiye de işaret eder. Yani mâşuk; yaratıcı, varılacak son nokta, ilah ve Hakk’ın kendisi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Leylâ yaratıcıyı temsil eder. Mecnûn ise seyrisüluk yolunda vahdete ulaşmaya çalışan, Hakk’ın zatına varmaya çabalayan sâlik kişi olarak düşünülebilir. Yaratıcı ve yarattığı her şeyin güzel olması fikriyle Leylâ’nın mahallesinde gezip dolaşan sıradan bir köpek dahi kutlu ve özeldir. Nitekim kainattaki her şey Hak’tan bir iz taşımaktadır ve onun bir yansımasıdır. Leylâ’nın mahallesindeki köpek de bu anlam çerçevesinde kıymetli ve güzeldir.

Mevlânâ, Leylâ ve Mecnûn hikâyesine köpek sembolü çerçevesinde yeni bir boyut kazandırmış ve hatta kendinden sonraki şairlerin zihninde seg-i Leylî mazmununun temelini atmıştır diyebiliriz. Çünkü Mevlânâ’dan sonra yazılan Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde, Leylâ’nın mahallesinde dolaşan köpeğe iltifat eden Mecnûn profili ve sonrasında da bir mazmun olarak seg-i Leylî mazmunu hem Fars hem Türk edebiyatında karşımıza çıkmaktadır. Mevlânâ’dan sonra Emir Hüsrev-i Dihlevî’nin köpek ile Mecnûn arasında aynı minvalde bir bağ kurduğu görülmektedir.

2.2. Emir Hüsrev-i Dihlevî'de Seg-i Leylî (ö. 725/1325)

Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazan Emir Hüsrev-i Dihlevî, Arap kaynaklarındaki söylentilerden ayrılmış, esasta Nizâmî'yi takip etmekle birlikte bazı yerlerini değiştirmiş, Nizâmî'de olmayan yeni motifleri eklemiştir. Nizâmî'deki derinlik ve tasavvuf onda yoktur. Bununla birlikte Hüsrev'in eseri yüksek bir sanat değeri taşımaktadır. Üslubu canlı ve renklidir. Eser her şeyden önce bu vasfıyla ün kazanmıştır (Abd El Maksoud, 2004, 110).

Dihlevî'nin mesnevisindeki "دل دادن مجنون سگی را که در کوی دلدار دیده بود", "Mecnûn'un, sevgilinin mahallesinde gördüğü köpeği sevmesi" başlıklı hikâyesinde çok sıcak bir çöl havası tasvir edilir ve konu şöyle devam eder:

Öyle sıcaktır ki susuzluğu giderecek, gölgelik edecek bir bulut dahi yoktur. Kuşlar ağaçların dallarındaki deliklere kaçmışlardır. Güneş öyle keskindir ki yılanın derisinden ayrılması gibi insan tenini kurutmaktadır. Sıcak nedeniyle toprak parça parça olmuş çatlamıştır. Su hevesiyle, kuşlar ve tüm hayvanlar serabın peşinde kana bulanmıştır. Böyle sevimsiz ve zor bir havada herkes serin mekanlara çekilmiştir. Mecnun ise bir nehir gibi gözünden akan kanlı yaşlarla, kendinden geçmiş bir vaziyette ortalıkta dolaşmaktadır. Bu esnada sokağın köşesinde bir köpek görür. Bu köpek baştan ayağa kadar yaralar içindedir. Mecnun köpeğin hâlini görür ve yanına gider. Şefkatle boynuna sarılır, hâline üzülür. Köpeği bir dost bilerek yanına alır ve gözyaşlarıyla onu yıkar, gömleği ile köpeğin başını temizler. Mecnun köpekle yanak yanağa ağlayıp durur, köpeğin ayaklarını yanağına sürer. Acısı iyice artar, artık hem kendi hâline hem de köpeğe ağlar. Sen nasıl köpek olursun asıl ben köpeğim, yüzlerce canımla senin köpeğin olurum der. Köpeğe seslenerek, senin ayağın sevgilinin kapısına süründüğü için ayağını gözüme sürmem yaraşır der. Mecnun, köpek ile kendisini kapı kapı dolaşmaları bakımından birbirine benzeter. Mecnun Leylâ'nın derdi ile, köpek ise yaraları nedeniyle ağlayarak dolaşır durur. Mecnun, köpeğe tekrar Leylâ'nın mahallesine ve kapısına gitmesini telkin eder. Sevgili eğer sana ilgi gösterip ciğer verirse, bu ciğeri yanık Mecnun'u da hatırla ve Leylâ'ya beni anlat der. Mecnun, sadece Leylâ'nın mahallesinde dolaştığı için bu köpeğin ayağını öperim der. Sevgiliden ise diken dahi faydalıdır aksi hâlde çiçek kokusunu ne yapayım der Mecnun ve Emir Hüsrev-i Dihlevî hikâyesini bu şekilde bitirir (Dihlevî, 1380/2002, 208).

Hikâyenin işleniş şekli ve anlam akışı Mevlânâ'nın hikâyesi ile büyük oranda örtüşmektedir. Ancak Dihlevî'de de bir mazmun olarak seg-i Leylî ifadesi yoktur. Mevlânâ'da olduğu gibi sadece Leylâ'nın mahallesinde dolaştığı ve Leylâ ile bir temas kurduğu için köpeğe sevgiyle yaklaşan ve ona özel bir değer atfeden Mecnûn profili vardır. Dihlevî, Mevlânâ'dan farklı olarak hikâyeyi biraz daha uzun tutmuş ve Mecnûn'un duygu dünyasını daha detaylı bir şekilde aktarmıştır. Dihlevî'de Mecnûn, Leylâ'nın aşkı ile perişan olan hâlini yara içindeki o köpek ile bir tutmuştur.

2.3. Molla Abdurrahman-ı Câmî'de seg-i Leylî (ö. 898/1492)

Emir Hüsrev-i Dihlevî'den sonra Molla Câmî de *Heft Evreng* isimli eserinde *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisinde konuyu aynı şekilde "رفتن مجنون بحوالی دیار لیلی و ملاقات و مقالات وی با سگی که در کوی وی دیده بود", "Mecnûn'un, Leylâ'nın diyarına gitmesi ve sevgilinin mahallesinde gördüğü bir köpekle konuşması" başlığı altında değerlendirir. Hikâye şöyledir:

O afiyet dolu ve düzenli hayat sona erer ve huzursuzluk baş gösterir. Düşmanın ölümüyle sevgiliye yakınlaşacağını düşünür. Mecnun, Leylâ'nın mahallesine gitmek arzusuyla yalınayak yola revan olur. Şaşkın, kendinden geçmiş bir hâlde sağa sola bakınır, gezinir durur. O esnada uzaktan, elden ayaktan düşmüş, hâli perişan bir köpek görür. Ne ayağında ne pençesinde güç kalmıştır. Öyle zayıf bir köpekmiş ki derisinin altından kemikleri görünmekteymiş. Hiç tüyü olmayan köpeğin kuyruğu yılan gibi kıvrılmış. Günlerdir boğazından lokma geçmeyen köpek neredeyse kendi kendini yiyecekmiş. Bedeni yaralarla doluymuş ve her yaradan beyaz kemikleri görünür vaziyetteymiş. Mecnun, köpeğin hâlini böylesine perişan görünce hemen yanına varmış. Gölge gibi ayağının altına yapışmış ve ayağının toprağını öpmüş yüzlerce kez. Köpeğin başını kaldırmış ve dizini köpeğe yastık yapmış. Mecnun, iki gözünden akan yaşlarla köpeğin yaralarını yıkamış, eliyle sevmiş okşamış. Başındaki, gözündeki tozu toprağı temizlemiş, üzerine konan sinekleri kovmuş. Mecnun köpeğe, sen Leylâ'nın gece muhafızısın, ben de artık senin köpeğin olurum, kuyruğunu boynuma tasma yaparım demiş. İzin ver de ayağının toprağına yüzümü süreyim hürmetle demiş. Gözlerini, sevgiliyi gördüğü için öpeyim diyerek köpekle konuşmaya devam etmiş. Mecnun anlatmış; benim varlığım baştan ayağa kadar sevgilinin cemalinin nuruna bulanmıştır. Kalbim hep kırılır, yaralı kalbimin dermanı sen ol isterim demiş. Sevgilinin toprağına gittiğin gün sana yine su verir, yolun onun haremine düşerse içeri girmene izin verir demiş. Sevgili seni yine hatırlar demiş.

Bir gece uyuyamayıp mehtapta dolaşmaya çıkarsa sevgili, sen de bahaneyle yanına gidip benim aşkımı anlat ona demiş. Bir garip divane olan ben ne zamana kadar dağın ve çölün tozunda toprağında dolaşıp duracağım demiş. Bugün yaklaşmış olsam da sevgiliye, gözüm hicran tozu ile karanlıktır. Korkarım ki bir adım öne çıkıp yaklaşısam, sevgilimin kederi iyice artacak yüreğimde demiş. Bir engel kalksa yoldan yüzlercesi hâlâ karşımda duruyor demiş. Yine de vuslat yoluna baş koyarım, vuslatın av alanına yine girerim demiş. Ve işte sonunda talihsiz bahtımın muradıyla ölüyorum; seni benden, beni kendimden kurtarıyorum diyerek hikâyeyi bitirir (Molla Câmî, 1386/2008, 875-879).

Görüldüğü üzere Molla Câmî de konuyu birtakım farklılıklara rağmen Dihlevî gibi değerlendirmiş ve yazmıştır. Mecnûn yaralı ve perişan bir hâldeki köpeği kendine dert ortağı ve dost edinir. Dihlevî’de olduğu gibi köpeğin perişan hâlini kendi hâline benzetir ve Leylâ’nın mahallesinde dolaşıp Leylâ’yı gören köpeği kıymetli kılar. Mevlânâ ve Dihlevî’de olduğu gibi Câmî’de de bir mazmun olarak seg-i Leylî ifadesi yoktur.

2.4. Mevlânâ Abdullah Hâtîfî (ö. 927/1521)

16. yüzyıl şairlerinden, Molla Câmî’nin yeğeni Hâtîfî’nin, Kitabhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yı Millî kütüphanesinde 80339/11818 numara ile kayıtlı Leylî vü Mecnûn mesnevisi bulunmaktadır. Bu eser yeniden neşredilmemiş, elyazması olarak mevcuttur ve eserde seg-i Leylî mazmununun kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ancak tıpkı Câmî, Dihlevî ve Mevlânâ gibi Leylâ’nın mahallesindeki köpeklere ayrı bir önem atfetmiştir. Olay örgüsü kısaca şu şekildedir:

Mecnûn’un babası oğlunun derdine çare bulamadı ve kabilenin büyükleriyle toplantı yaptı. Nihayet Leylâ’yı istemeye karar verdiler. Leylâ’nın babası misafirleri güzelce karşılayıp ziyafet hazırlattı. Mecnûn’un babası Leylâ’yı oğluna istedi; Leylâ’nın babası ise Kays, mecnun olduğu için çöllere düşmüş dedi ve teklifi reddetti. Mecnûn’un babası oğlunun deli olmadığını ispatlamak için onu yanına çağırdı, Mecnûn gelip oturdu. O sırada Leylâ’nın mahallesinin köpeklerinin sesini duyan Mecnûn dışarı fırlayıp köpeğe sarıldı. Leylâ’nın babası, akli olan hiç böyle yapar mı diyerek haklı çıktı. Mecnûn’un babası çaresiz kaldı.

Hâtîfî’nin mesnevisinin, Türkçeye tercüme edilmemesine rağmen Türk edebiyatında yazılan Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde Nizâmî’den sonra en fazla ilham alınan eser olduğunu söylemek mümkündür.

Nitekim Levend’e göre Lârendeli Hamdi, esas olarak Nizâmî’nin eserini takip etmekle birlikte Hâtîfî’den çok faydalanmış, kendinden de birçok motifler katmıştır (Levend, 1959, 284).

Aynı şekilde eserini 962/1554’te kaleme alan Celâlzâde Sâlih Çelebi, Leylâ ve Mecnûn mesnevisini meydana getirirken Hâtîfî’nin naklini esas kabul etmiştir (Kütük, 1995, 39).

Fars edebiyatında 16. yüzyıla kadar ele alınan ve en bilinen şairlerin müstakil birer mesnevi olarak tertip ettiği Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde seg-i Leylî mazmununun kullanılmadığı ancak ilk olarak Mevlânâ’nın farklı bir anlam yükleyerek ortaya koyduğu, Leylâ’nın mahallesindeki köpeği değerli kılan bir hikâye yazdığı görülmektedir. Leylâ’nın mahallesindeki köpeğe atfedilen bu özel mana dikkat çekmiş olmalı ki ardından yazılan Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde konu benzer şekillerde işlenmeye devam etmiş ve hatta belki de bu yolla seg-i Leylî mazmununa dönüşmüştür.

2.5. Misâlî-yi Kâşânî (15. yy)

Nizâmî’nin üslubuna benzer formda Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazan şairlerden birisi de az tanınan Misâlî-yi Kâşânî’dir. Kendisinin doğumu, yaşamı ve vefatıyla ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Kendisine ait olan Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yeniden neşredilmemiş, el yazması olarak mevcuttur (İmâretsâz - Novrûz, 1394/2016, 219, 220). Sâmi Mirza Safevî; Misâlî’nin şiirde hedefinin yüksek olduğunu, *Hamse*’ye bir cevap yazmak istediğini ancak bunun neticeye ulaşmadığını söyler (Safevî, 1314/1936 164).

Misâlî her ne kadar Nizâmî’yi örnek alarak Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazmış olsa da çeşitli başlıklar ve konularda farklılıklar söz konusudur. Bunlardan biri de Mecnûn’un, Leylâ’nın köpeği ile olan ünsiyetidir. Nitekim Nizâmî’de böyle bir anlatı mevcut değilken Misâlî eserinde müstakil bir başlık açarak konuyu işlemiştir. Bu bakımdan kendisinin, Câmî’nin Leylâ ve Mecnûn’undan haberdar olduğunu söylemek yanlış değildir. Zira Câmî’nin mesnevisi hicri dokuzuncu yüzyılın en göze çarpan ve bilinen Leylâ ve Mecnûn mesnevisi olduğu için duymuş, görmüş ve okumuş olma olasılığı yüksektir (İmâretsâz - Novrûz, 1394/2016, 227).

Şairin Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazması ve Nizâmî’yi örnek alması ancak farklılaştığı noktalar barındırması dışında dikkat çeken husus seg-i Leylî mazmununu doğrudan kullanmasıdır. Her ne kadar köpek ile ilgili konuyu Câmî’den okumuş olabileceğini düşünsek de Câmî’de de seg-i Leylî mazmunu bulunmamaktadır. Nitekim Câmî, sevgilinin mahallesinde gezen

bir köpek ile dostluk kuran Mecnûn'u anlatmaktadır. Ancak Misâlî'de görülen seg-i Leylî'dir. İlgili beyitler aşağıdaki şekildedir:

بـا آنکـه حـریـف آشنـا بـود بـا او سـگ لـیـلی آشنـا بـود
مـجـنـون چـو شـدی بـه کـوی دـلـدار دـیـدیش هـمیشـه بـا سـگ یـار
چـون دـید کـه آشنـاست آن دـوست مـی داشـت ورا چـو مـغـز در پـوست

Her ne kadar dostun rakibi olsa da

Seg-i Leylî aşına idi Mecnûn'la

Mecnûn, sevgilinin mahallesine varınca

Leylâ'yı köpekle görüyordu daima

O dostun tanıdık olduğunu anlayınca

Öziün özü bildi onu derisinin altında

(İmâretsâz - Novrûz, 1394/2016, 227).

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere seg-i Leylî mazmunu, hikâyenin olay örgüsü ve anlam akışına uygun olarak kullanılmıştır. Böylelikle söz konusu mazmun bu şekilde ilk defa karşımıza çıkmıştır.

2.6. Mirza Kâsımî-yi Gunâbâdî (16. yy)

Kâsımî-yi Gunâbâdî olarak bilinen Mirza Muhammed Kâsım 16. yüzyıl İran edebiyatı şairlerindendir ve kendisine ait Leylâ ve Mecnûn mesnevisi bulunmaktadır (İhtiyârî, 1389/2011, 173).

Şair eserinde Mecnûn'un, birkaç kez Leylâ'yı görmek için onun çadırının etrafına gittiğini ve orada Leylâ'nın mahallesindeki bir köpekle konuşup sohbet ettiğini dile getirmektedir. Ancak doğrudan seg-i Leylî mazmunu kullanılmamıştır (İhtiyârî, 1389/2011, 178).

3. İran Edebiyatında Şiirlerinde Seg-i Leylî Mazmununu Kullananlar

İran edebiyatında özellikle Nizâmî'den sonra neredeyse bütün şairler Leylâ ve Mecnûn isimlerini birer mazmun olarak konunun anlam akışına uygun düşecek şekilde defalarca kullanmışlardır. Bu yoğun ilgi, hikâyedeki âşıkların hâllerinin ve konunun işleniş şeklinin, şairlerin hayal dünyalarında karşılık bulması neticesinde oluşmuştur. Nitekim şairler, kendi duygularını aktarırken bu iki âşığa ve olay örgüsüne sıkça işaret etmiştir. Taranan kaynaklar neticesinde Fars edebiyatında şiirlerinde seg-i Leylî mazmununu kullanan şairler kronolojik olarak aşağıda verilmiştir.

3.1. Hilâlî-yi Çağatâyî (ö. 936/1529)

16. yüzyıl önemli şairlerinden Hilâlî-yi Çağatâyî, *Divân*'ındaki Sıfatu'l-âşıkın adlı mesnevisinde yer alan "حکایت مجنون که بسبب" yani "Mecnûn'un, Leylâ'nın köpeğine ihsanda bulunmasından dolayı vuslat talihiyle gönlünün rahata ermesi" başlığında Leylâ'nın mahallesindeki köpeğe işaret etmektedir. Başlığında ise seg-i Leylî mazmununu kullandığı görülmektedir.

چـو مـجـنـون سـوی صـحـرا کـرد مـیـلی سـگی دـید از سـگان کـوی لـیـلی
ز پـیـری دـست او از کـار مـانـده ز پـا افتـاده وز رقتـار مـانـده
نـمانـده قـوتش در دـست و در پـای بـاین بـی دـست و پـایی مـانـده بـر جـای

Mecnûn, çöle doğru meyledince

Leylâ'nın mahallesindeki köpeklerden birini gördü öylece

Öyle bir köpek ki ihtiyarlıktan işten güçten düşmüş

Elden ayaktan kesilmiş, harekette düşmüş

Elinde ayağında güç kuvvet kalmamış

Bu nedenle olduğu yerde elsiz ayaksız kalmış

(Hilâlî-yi Çağatâyî, 1375/1997, 299)

Çağatâyî'nin, şiirin başlığında doğruca seg-i Leylî mazmununu kullandığı; metinde ise “سگان کوی لیلی” yani segân-ı kûy-i Leylî (Leylâ'nın mahallesinin köpekleri) terkiibini kullandığı görülmektedir. Beyitlerden anlaşıldığı üzere konu Mevlânâ, Câmî, Dihlevî ve Hâtûfî gibi işlenmiş; perişan hâldeki bir köpeğe işaret edilmiştir.

3.2. Ehlî-yi Şîrâzî (ö. 942/1535)

16. yy şairlerinden Ehlî-yi Şîrâzî bir gazelinde seg-i Leylî mazmununu kullanmıştır. Yukarıdaki beyitlerde çaresiz ve umutsuz bir aşkın hâline işaret etmiş; karanlık ve dert ile geçen ömrünün sevgilinin vuslatı ile aydınlanacağı umudunu taşıdığını dile getirmiştir. Sevgiliden vefa uman Mecnûn'un akıbeti de tıpkı perişan hâlde Leylâ'nın mahallesinde dolaşan zavallı köpek gibi olacaktır yani sevgiliden umduğunu bulamayacaktır. Son beyitte hitabu'n-nefs sanatıyla kendine nidada bulunarak sevgiliden, dosttan hiçbir surette vazgeçmeyeceğini; züht, tövbe ve takva ile meleklerin makamına dahi ulaşsa, gönlünde hep sevgilinin olacağını ifade etmiştir. Beyitlerde görüldüğü üzere seg-i Leylî yine Mevlânâ, Dihlevî, Câmî ve Hâtûfî'nin kurgusuna uygun düşecek şekilde kullanılmıştır.

به تیرگی همه عمرم گذشت از آن امید که برق وصل تو روزی گذار خواهد کرد؟
کسی که صید کمند وفا چو مجنون است بعاقبت سگ لیلی شکار خواهد کرد
بزهد و توبه کی از دوست بگذرد اهلی که گر فرشته شود ذکر یار خواهد کرد

Bütün ömrümü karanlık içinde geçirdim, olur da

Bir gün vuslatının parlaklığı aydınlık başışlar umuduyla

Mecnûn gibi vefa kemendine yakalanan kişi

Sonunda avlanacak Leylâ'nın köpeği gibi

Züht ve tövbe ile dosttan nasıl geçsin Ehlî

Melek dahi olsa yanında hep dildedir sevgili

(Ehlî-yi Şîrâzî, 1369/1991, 128)

3.3. Muhteşem-i Kâşânî (ö. 996/1588)

16. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Muhteşem-i Kâşânî bir gazelinde seg-i Leylî'ye değinmiştir. Gazelinde âşığa, ceylan gibi güzel hayvanların ayağına kapandığını ama kendisinin Leylâ'nın köpeğinden başkasına meyletmediğini, sürekli onunla ilgilendiğini söylemiştir. Âşık için sevgilinin dışındaki güzellikler değil sevgili ve sevgili ile teması olan her şey güzel ve değerlidir. Bu anlamda Leylâ'nın köpeği onlarca ceylandan daha güzel ve kıymetlidir.

سنبیل از تاب جمالت می نشیند در عرق زلف را هرگه نقاب روی پر خوی می کنی
آهوان در پایت ای مجنون از آن سر می نهند کاشنایی با سگ لیلی پیایی می کنی
گفته بودی می کنم با محتشم روزی وفا شاه خوبان وعده کردی و وفا کی می کنی

Siyah saçını ter dolu yüzüne örtü yaptığında

Sümbül, ter içinde kalır cemalinin parlaklığıyla

Leylâ'nın köpeğiyle ilgileniyorsun diye ey Mecnûn

Ceylanlar, senin ayağına baş koyuyorlar

Bir gün Muhteşem'in muhabbetine vefa göstereceğim dedin

Ey güzeller şahı, söz verdin de ne zaman vefa göstereceksin!

(Muhteşem-i Kâşânî, 1387/2009, 579)

3.4. Meylî (ö. 16 yy)

16. yüzyıl İran edebiyatı şairlerinden Meylî aşağıdaki beyitlerde kendisinin Leylâ'nın köpeğinden daha perişan bir hâlde olduğunu, seg-i Leylî'nin dahi Mecnûn'un durumundan habersiz olduğunu dile getirmektedir. Mecnûn, Leylâ'nın aşkıyla öyle derbeder bir hâldedir ki yaralar içindeki köpek dahi Mecnûn'un ne kadar acı çektiğini bilmez. Bu anlamda Meylî, Leylâ'nın köpeğinin de tıpkı sahibi gibi umursamaz ve Mecnûn'un halinden anlamaz bu davranışına sitem etmektedir.

Nitekim ceylan gibi vahşi sayılacak birtakım hayvanlar dahi Mecnûn'a alışıp yoldaşlık etmektedir ancak Leylâ'nın köpeği de Leylâ gibi Mecnûn'a meyletmeyip ona yakınlık göstermedi diye serzenişte bulunmaktadır.

هر طرف از گرد حی با آه و واویلی نشد آگه از جان دادن مجنون سگ لیلی نشد
 خار صحرای بلا از رهگذارش برنخاست تا روان از چشم مجنون هر طرف سیلی نشد
 وه که لیلی را سوی مجنون، ز استغنائی حسن با وجود جذبه عشقی چنان، میلی نشد
 آه کز تاثیر استغنائی عشق پرغرور رام شد آهو به مجنون و سگ لیلی نشد

Feryat, figan ve derdin olmadığı yerde

Mecnûn'un can verişini nereden bilsin Leylâ'nın köpeği!

Bela çölünün derdi diken, geçmesine izin vermedi

Mecnûn'un gözünden akan yaş olmadıkça sel gibi

Ah ne yazık ki Leylâ, Mecnûn'a meyletmedi

Çünkü, Leylâ'nın güzelliğinin zenginliğine Mecnûn'un aşkı yetmedi

Âh ki gurur dolu aşkın istîğnasıyla ceylan

Mecnûn'un eliyle ehlileşti ama Leylâ'nın köpeği ehlileşmedi

(Ganjoor, 29 Ağustos 2025)

3.5. Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676)

17. yüzyıl İran edebiyatı şairlerinden Sâib-i Tebrîzî hacimli bir divanı olan önemli şairlerden biridir. Gazellerinde aşk, tasavvuf ve hikmet konularına yer vermiştir. Seg-i Leyli mazmununu da kullandığı görülmektedir.

مور چون در خرمن افتد دست و پا گم می‌کند نیست ممکن سیر دیدن حسنِ عالمگیر را
 می‌کند وحشت سگِ لیلی همان از سایه‌اش گرچه مجنون کرد رام خود پلنگ و شیر را
 کفرِ نعمت می‌کند رزقِ حلالِ خود حرام طفل از پستان گزیدن می‌کند خون شیر را

Bir karınca düşünce harman yerine kaybeder takatini

Görmesi mümkün değildir artık âlemi kaplayan güzelliği

Mecnun aslanı ve kaplanı ehlileştirdi ama

Leylâ'nın köpeğinin gölgesinden korkar hala

Nimeti inkâr eder, helal rızkını ise haram sayar

Çocuk, annesinin memesini ısırarak sütü kana bular

(Saib-i Tebrizî, 1387/2009, 1/36)

4. Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevileri ve Seg-i Leyli

Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi gerek mecaz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevi konusu olarak Türk edebiyatında da çok ilgi görmüştür.

Aşkın ve âşıklığın sembolü olarak özellikle şiirde sıkça anılan bu hikâyeyi Türk edebiyatında ilk defa anlatan kişi Gülşehrî'dir (ö. 717/1317). *Mantıku't-tayr* adlı eserinde Hüdhüd "ışkbazlık ve mâşûk"tan bahsederken yetmiş dokuz beyit hâlinde Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesini özetler. Ardından Âşık Paşa (ö. 733/1332) *Garibnâme*'sinde otuz beyitle aynı konuyu anlatır (Levend, 1959, 103; Pala, 2003, 92).

Daha sonra Leylâ ve Mecnûn'un aşkını temsili bir hikâye olarak eserlerinin içerisinde anan Şemseddin Sivâsî (*İbretnüma ve Mir'âtü'l-ahlâk*); Nâlî, (*Tuhfe-i Dilkeş*), Şeyh Gâlib (*Divan*) gibi şairler de vardır (Pala, 2003, 92).

Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn hikâyesini müstakil bir mesnevi şeklinde yazan ilk şair ise Edirneli Şâhidî'dir (15-16 yy). *Gülşen-i Uşşâk* (1478) adıyla bilinen bu eserden sonra Ali Şîr Nevâî'nin hamsesi içinde yer alan *Leylâ vü Mecnûn*'u gelir. Nevâî'nin, Nizâmî ile Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin aynı adı taşıyan Farsça mesnevilerine bir cevap olmak üzere kaleme aldığı eser otuz sekiz bölüm hâlinde 3622 beyitten oluşmaktadır. Türk edebiyatının en güzel Leylâ ve Mecnûn mesnevisini ise

Fuzûlî (ö. 963/1556) yazmıştır. Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn hikâyesini yazan diğer şairler ise şöyle sıralanabilir: XV. yüzyıl: Hamdullah Hamdî, Ahmed Rıdvan; XVI. yüzyıl: Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, Sevdâî, Hakîrî, Kadîmî, Hâmidîzâde Celîlî, Lârendeli Hamdî, Celâlzâde Sâlih, Halife, Atâyî (Âzerî şairi); XVII. yüzyıl: Fâizî; XVIII. yüzyıl: Örfî Mehmed, Andelîb; XIX. yüzyıl: Nâkâm (Âzerî şairi) (Pala, 2003, 92).

4.1. Şâhidî (15-16 yy.)

Türk edebiyatındaki müstakil ilk Leylâ ve Mecnun mesnevisinin sahibi Edirneli Şâhidî, eserinde mazmun olarak seg-i Leylî ifadesini kullanmamış ancak önceki mesnevilerde geçtiği şekilde özellikle Dihlevî'ye benzer formda Leylâ'nın mahallesindeki köpeğe işaret etmiştir. Bu hususta Erbay'ın ifadelerine göre Şâhidî esas olarak Nizâmî'nin eserini örnek tutmakla birlikte Hüsrev'in eserinden de faydalanmıştır. Gördüğü bir uyuz köpeği Leylâ'nın köyüne ait olduğu için okşayıp severek onunla konuşması, ona değer vermesi Hüsrev'in eserinden bir motiftir (Erbay, 2012, 214). Aynı şekilde Şâhidî'nin eserinde Mecnûn temmuz sıcağında dolaşırken bir kabileye rastlar. Orada bakımsız bir köpeğe denk gelir. Onu temizler, yaralarını temizleyip karnını doyurur. Ona iltifatlar eder. Köpeğin, sevdiğinin bulunduğu yere gitmesi hâlinde eşiğine yüzünü sürmesini ister. Mecnun, köpeğe karşı bu iltifatının sebebini soranlara köpeğin bir sabah Leylâ'nın köyünden gelişini gördüğünü ve köpeğin sevgisinin içine dolduğunu söyler (Erbay, 2012, 134). Burada bahsedilen temmuz sıcağı ifadesi de Dihlevî'nin köpek ile ilgili konuyu anlattığı sıcak bir yaz günü tasviri ile örtüşmektedir.

4.2. Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503)

16. yy Türk edebiyatı şairlerinden Hamdullah Hamdî müstakil Leylâ ve Mecnûn yazan şairlerden biridir ve mesnevisinde seg-i Leylî mazmununu kullanmıştır. İlgili beyitler aşağıdaki şekildedir:

*O kudûlar o yire geldi Mecnûn
Dil ü sîne pür-âteş dîde pür-hûn
Ol esnâda seg-i Leylây[ı] nâ-gâh
Gorup Mecnûn cigerden eyledi âh
Yirinden tûrdı çün serv-i hırâmân
O kelbün ayağına düşdi giryân*
(Hamdî, 2020, 117; Öztürk, 2020, 1031)

Beyitlerin hikâyesi şu şekildedir; yine bir sabah kendini kaybeden Mecnûn, Leylâ'nın mahallesine gider, Leylâ'yı görür, ikisi de kendilerinden geçerler. Bu ikisinin hâlini gören rakibin tavrı üzerine Mecnûn bir gazel söyler. Gazel yüzünden artık Mecnûn'un, Leylâ'nın mahallesine gelmesi zorlaşır. Hâli daha da kötüye gidince kabile uluları Leylâ'yı Mecnûn'a istemeye karar verirler. Hediyelerle birlikte Leylâ'nın evine gidilir. Ziyafet sonrası söz alan Mecnûn'un babası ziyaret sebebini Leylâ'nın babasına söyler. Ancak Leylâ'nın babası acı konuşur. Senin oğlunun lakabı delidir der ve evliliğe rıza göstermez. Mecnûn'un babası ise oğlunun deli değil âşık olduğunu söyleyerek Mecnûn'u çağırıp kendisine sormasını önerir. Bunun üzerine Mecnûn'u çağırırlar, gelir ancak gelir gelmez Leylâ'nın köpeğini görür ve âh eder, köpeğin ayaklarına kapanır, yüzünü gözünü öper, köpeğe methiyeler düzer (Hamdî, 2020, 28).

Hamdullah Hamdî, Fars edebiyatında hikâye edilen Leylâ'nın köpeği anlatısına, Türk edebiyatında yeni bir bakış kazandırmıştır. Nitekim Fars edebiyatında seg-i Leylî mazmunu Mecnûn'un, Leylâ'nın mahallesinde dolaşırken karşılaştığı, dertleştiği, kendi hâline benzettiği derbeder bir köpektir. Hamdullah Hamdî ise Mecnûn'un Leylâ'yı isteme esnasında Leylâ'nın köpeğini görerek köpeğin ayaklarına kapandığını ve bunun üzerine Leylâ'nın babasının evlenmelerine razı olmadığını dile getirir. Bu anlamda ilgili hikâyede aynı perspektifte özel bir anlam yüklenen köpek olmasına rağmen mekân ve konunun işleniş şeklinde farklılıklar bulunmaktadır.

4.3. Sevdâ'î (ö.919/1514)

16. yüzyıl şairlerinden Sevdâ'î eserini kaleme alırken genel olarak Nizâmî'nin tertibini takip etmekle beraber kendisinin daha çok Hâtîfî'nin eserini esas aldığı görülmektedir. Sevdâ'î'nin bu eseri ile Hâtîfî'nin eseri arasında gerek motif gerekse konuya yaklaşım ve ele alış açısından önemli bir benzerlik görülmektedir. Sevdâ'î, Hâtîfî'nin konuya eklediği 13 motiftten 9'unu eserine almıştır (Sevdâ'î, 2019, 11). Hâtîfî'de her ne kadar seg-i Leylî mazmunu geçmiyorsa da Sevdâ'î eserinde tıpkı Hamdullah Hamdî gibi bir yaklaşım sergileyerek kız isteme esnasında Leylâ'nın köpeğine vurguda bulunur. İlgili beyitler şu şekildedir:

*Mecnûn oturur arada ğam-nâk
 Ez-ḥasret-i yâr çeşmi nem-nâk
 Nâ-geh bir it ez-segân-ı Leylî
 Giçerdi arada bâ-tufeylî
 Mecnûn göricek hemân sebük-bâr
 Eyledi fiğân u nâle vü zâr
 Her şey gelüben dimâğına hem
 Düşdi ol itüñ ayağına hem
 (Sevdâ'î, 2019, 78)*

4.4. Lârendeli Hamdî (ö. 949/1542)

16. yüzyıl şairlerinden Larendeli Hamdî de tıpkı Hamdullah Hamdî gibi Leylâ'yı isteme esnasında gerçekleşen olaya işaret eder. Olay şu şekilde cereyan eder:

Mecnûn'un babası, oğlunun deli olmadığını ispatlamak için huzura çağrılmasını ister. Mecnûn gelip oturur, o esnada oradan geçmekte olan Leylâ'nın köpeğini görür. Mecnûn köpeğin yanına giderek ona sarılır. Leylâ'nın toprağından bir işaret taşıyor diye köpeğin ayaklarını yüzüne sürer. Bununla da kalmaz köpekle konuşmaya başlar (Kütük, 2002, 141).

*Makâm-ı 'izzde gösterdiler cây
 Geçüb oturdı içi pür-sûz çün nây
 Segân-ı Leylî'den bir kelb-i güm-râh
 Giçivirdi ol aradan be-nâ-gâh
 Kimündür göricek bildi anı Mecnûn
 Urub bir na'ra dökdi dîdeden hûn
 Yirinden sıçrayup vardı ol abdâl
 Ol itün ayağına düşdi derhâl
 (Kütük, 2002, 508)*

4.5. Fuzûlî (ö. 963/1556)

Hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunan, asıl adının Mehmed, baba adının Süleyman olduğu bilinen Fuzûlî'nin kesin olarak ne zaman ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Mevcut kaynaklar onun Bağdat civarında doğduğunu belirtse de bu bilgi ihtilaflıdır (Karahana, 1996, 13/240).

Türkçe, Farsça ve Arapça eserler yazan Fuzûlî'ye asıl şöhretini Türkçe kaleme aldığı Leylâ ve Mecnûn mesnevisi sağlamıştır. Bu eser Türk edebiyatının klasik döneminde yazılmış mesnevilerin en güzeli olarak addedilir. Arap, İran ve Türk edebiyatlarının ortak konuları arasında ilk planda yer alan "Leylâ ve Mecnûn" kıssası, en tesirli ve samimi şekilde Fuzûlî'nin eserinde ifadesini bulmuştur (Karahana, 1996, 13/243).

Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn mesnevisinin zirvesi sayılan Fuzûlî, eserinde bir noktadan sonra tasavvufi aşkın etkisinde kalmıştır. Bu etki Leylâ ve Mecnûn'u, üslûp ve ifade özelliği, bir çöl menkıbesini tasavvufun duyguları coşturan ve insan ruhunu kanatlandıran yoğunluğu ile harmanlayıp bambaşka bir güzellikle takdim eder ve beşerî özü korumasındaki başarısıyla da insanı derinden etkileyen önemli eserler arasında yer almasını sağlar (Fuzûlî, 2007, 14).

Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin başyapıtlarından olan bu eserde seg-i Leylî mazmunu kullanılmamış; eserde başka canlılar zikredilmiştir. Ahu, güvercin ve pervane bunlardandır.

4.6. Celâlzâde Salih Çelebi (ö. 973/1565)

Kanûnî Sultân Süleyman döneminde çeşitli yıllarda müderrislik ve kadılık yapan devrinin tanınmış alimlerinden Celâlzâde Sâlih Çelebi (DİA, 1993, 7/262) Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazan isimlerden biridir. Mesnevisinde ilgili konu Hamdullah Hamdî'nin ele aldığı şekilde özetle şöyle seyreder:

Mecnûn'un babası Leylâ'yı oğluna ister. Leylâ'nın babası Mâlik, Kays'ın Mecnûn olduğundan çöllerde deli gibi gezdiğinden bahsederek teklifi reddeder. Mecnûn'un babası oğlunun deli olmadığını ispatlamak için onu çağırır. Mecnûn gelip bir köşeye oturur. O sırada Leylâ'nın köyünün köpeklerinden birinin sesini duyar ve dışarı fırlar. Köpeğe sarılır; yüzünü, gözünü öper. Onunla konuşup, hasret giderir. Çünkü o köpek sevgilisinden bir parçadır. Mâlik, akli olan bunu yapar mı, diyerek haklılığını ispatlamaya çalışır. Mecnûn'un babası çaresizlik içinde utanarak gider (Gülcü, 2010, 37).

*Çıkdı bir gudekile havliden
Çekdi bir seg kilâb-ı Leylî'den
Ol sege irdi anı zevkile
Tutdı bî-bâk niçe şevkile
Sürdi gözlerine ayağını
Kaşdı başını kulağını
Ayağın basdı diyu gül-zâre
Kuy-ı yâr u harîm-i dil-dâre
(Kütük, 1995, 212)*

4.7. Kadîmî (ö. 985/1577)

16. yüzyıl şairlerinden ve Leylâ ve Mecnûn mesnevisi olan Kadîmî, eserinin "Ahvâl-i Mecnûn bâ seg" adlı bölümünde seg-i Leylî mazmununu kullanmamış ancak Leylâ'nın mahallesinde gezen bir köpek ile ünsiyet kuran Mecnûn'dan bahsetmiştir. Dihlevî ve Şâhidî'ye benzer şekilde sıcak bir gün ve perişan bir hâlde dolaşan köpek tasvir edilmiştir.

*Cihânı yandurup tâb-ı temmûzî
Harâret tutmuş idi nîm rûzî
Güneş nûrından idüb cezbe-i tâb
Hevâyâ münkali olmış idi âb*

...

*Yürürken derd ile hayrân u medhûş
Olur ol yirde çeşmi bir sege tûş
Kimündür bu seg ü bu derd kimden
Bu eşk-i germ ü âh-ı serd kimden
(Ayaz, 2014, 329, 335)*

5. Türk Edebiyatında Şiirlerinde Seg-i Leylî Mazmununu Kullananlar

Türk edebiyatının en önemli aşk hikâyelerinden olan Leylâ ve Mecnûn, müstakil mesneviler dışında da şairler tarafından kullanılan, çeşitli varyasyonlarla şiirlere konu olan bir hikâyedir. Bu hikâyenin içerisinde yer alan muhtelif mazmunlar da şiirlerde kendine yer bulmuştur.

Zâtî, Nâilî, Necâtî Bey, Şeyh Gâlib, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Nâbi, Bâkî, Nesîmî, Adnî, Yenişehirli Avnî ve Nedîm'in divan ve eserleri incelenmiş ancak seg-i Leylî mazmununa rastlanmamıştır. Söz konusu eserlerde seg-i Leylî mazmunundan ziyade seg-i kûy, seg-i kûy-i dildâr, seg-i canâne, seg-i nefis terkiplerinin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Ancak Taşlıcalı Yahyâ Bey divanında dikkat çeken bir beyit bulunmaktadır, bu beyitte seg-i Leylî, kelb-i Leylî veya Leylâ'nın köpeği ifadesi değil "Leylî iti" ifadesi kullanılmıştır:

*Mecnûnı 'âşıkuy yirine bağlamağ olur
Leylî itine kâse-i çeşmi sifâl ise
(Uzun Pekşen, 2017, 128)*

Türk edebiyatında Hayalî Bey (ö. 964/1556) divanında ise doğrudan seg-i Leylî mazmunu bulunmaktadır. Aynı zamanda Taşlıcalı Yahyâ Bey gibi "Leylî itin" ifadesini de kullanmıştır. Söz konusu beyitler aşağıdadır:

Tâc-ı devletle Hayâlî milk-i 'aşkun şâhidur
Çün seg-i Leylî sifâlin başına Mecnûn geyer
 (Kılıçarslan, 2016, 498)

Yeterdi bu kadar rif'at iki âlemde Mecnuûn'a
Seg-i Leylî gelip bir kez götürse üstühânından
 (Kılıçarslan, 2016, 508)

Seg-i Leylî nişanına sürüp Mecnûn pîşânı
Der imiş ey mahabbet gülşeninün verd-i handanı
 (Kılıçarslan, 2016, 1443)

Aceb mi cism-i Mecnûn merkadinde tâze cân bulsa
Seg-i Leylî gelip bir gün yalarsa üstühânından
 (Kılıçarslan, 2016, 531)

Tâc-ı Kubâd u sâgar-ı Cemden ferâg var
Mecnûn bulalı Leylî itinün yalağını
 (Kılıçarslan, 2016, 531)

İlgili beyitlerde görüldüğü üzere şair, Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin tekrar tekrar yazılma sürecinde ortaya çıkan seg-i Leylî mazmununu hikâyenin anlam akışına uygun şekilde şiirlerinde kullanmıştır.

Sonuç

Arapça ile edebiyat dünyasına doğan Farsça ile uzun bir yolculuğa çıkan Leylâ ve Mecnûn hikâyesi Türkçe örnekleriyle zenginliğine zenginlik katmıştır.

İran ve Türk edebiyatlarında defalarca yazılan Leylâ ve Mecnûn hikâyesi, şairlerin yaratıcılıklarıyla orantılı olarak yeni mazmunların, anlam akışlarının, olay örgülerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Oldukça ilgi gören Leylâ ve Mecnûn hikâyesi bazen benzeyen bazen ayrışan yönleriyle canlılığını hiç kaybetmeyen, ilgiyle okunan bir hikâye olmuştur.

Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin adeta kaderini tayin eden kişi olan Nizâmî, kendisinden sonra birçok şaire ilham olmuş ve bu hikâyenin günümüze kadar taşınmasını sağlamıştır. Genel anlamda bütün Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde olayların akışı, kahramanların genel hâlleri ve davranışları büyük oranda benzerlik göstermektedir. Ancak her bir Leylâ ve Mecnûn mesnevisi; toplum ve kültür yapısından, tarihsel süreçlerden, coğrafi yapıdan her şaire ve yazara göre az da olsa farklılık göstermiştir.

Yapılan araştırmalar neticesinde Leylâ'nın mahallesindeki köpeğe işaret eden ilk kişinin Mevlânâ olduğu görülmüştür. Mevlânâ her ne kadar müstakil bir Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazmamış olsa da anlam dünyasının ve üretkenliğinin derinliği yeni bir mazmunun oluşmasına zemin hazırlamıştır demek yanlış olmayacaktır. Nitekim Mevlânâ'nın ardından Emir Hüsrev-i Dihlevî, Molla Câmi ve Abdullah Hatîfî tıpkı Mevlânâ'nın yazdığı çerçevede Leylâ'nın mahallesindeki köpeğe işaret etmişlerdir. Ancak mazmun şeklinde seg-i Leylî ifadesini kullanmamışlardır. Müstakil bir Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazıp seg-i Leylî mazmununu kullanan ilk kişi ise 15. yüzyıl şairlerinden Misâli-yi Kâşânî'dir.

İran edebiyatında müstakil mesnevisi olmadığı hâlde bu hikâyeyi bilip şiirlerinde seg-i Leylî mazmununu kullanan ilk şairler ise Hilâlî-yi Çağatâyî, Ehlî-yi Şîrâzî, Muhteşem-i Kâşânî, Meylî ve Sâib-i Tebrîzî'dir.

Türk edebiyatında ise Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde seg-i Leylî mazmununu kullanan ilk kişi Hamdullah Hamdî'dir. Konuya farklı bir bakış getirerek Leylâ'yı isteme esnasında seg-i Leylî konuya dahil olur. Mevlânâ ise perişan bir hâlde Leylâ'nın mahallesinde gezen köpekle dostluk kuran Mecnûn'a işaret eder. Bu da bize aynı mazmunun aynı duyguları aktarma adına farklı mekanlar kurgulanarak kullanıldığını göstermektedir.

Hamdullah Hamdî'den sonra ise Fuzûlî hariç Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazan şairler seg-i Leylî'yi kullanmıştır. Fuzûlî ise güvercin, ceylan, ahu ve pervane gibi başka hayvanları zikretmiştir. Türk edebiyatında şiirlerinde seg-i Leylî mazmunundan ziyade seg-i kûy, seg-i kûy-i dildâr, seg-i cânâne gibi mazmunların kullanıldığı tespit edilmiştir. Taşlıcalı Yahya Bey'in "Leylî

itine” ifadesi ise dikkat çekicidir. Nitekim Leylâ ve Mecnûn bağlamında bu ifadeyi kullandığı görülmektedir. Hayâlî Bey ise seg-i Leylî’yi bağlamına uygun olarak şiirlerinde kullanmıştır.

Sonuç olarak bambaşka coğrafyalardan ve kalemlerden yola çıkan bu hikâye, söz konusu başkalıklar nedeniyle her seferinde tekrar değil yeniden, yenilenerek, bazen eklenerek bazen çıkarılarak yazılmıştır. Her yazımda şairler ve edipler kendi hayal dünyaları, yaşam koşulları, mekânsal alışkanlıklar, yerel inanışlar, kültürel öğeler ve kendi duygu yoğunlukları ile aynı hikâyeyi harmanlamışlardır. Böylelikle Leylâ’nın mahallesinde dolaşan sıradan bir köpek, şairlerin hayal gücünün zenginliğiyle neredeyse sevgili kadar kıymetli bir hâl olarak seg-i Leylî olmuştur.

Kaynakça

- Ayaz, Ayşe. *Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Kadîmî'nin Leylâ vü Mecnûn Menevîsi (İnceleme-Metin)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Belal Saber Mohamed Abd El Maksoud. *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Demirel, Şener. "Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme" *BİLİG, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. (Bahar 2002) 21/117-142. <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=676111>
- DİA. "Celâlîzâde Sâlih Çelebi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/262-274. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Durmuş, İsmail. "Leylâ ve Mecnûn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/159-160. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail. "Uzrî Aşk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/259-261. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Ehlî-yi Şîrâzî. *Divân-ı Eş'ar-ı Ehlî-yi Şîrâzî*. tsh. Hamid Rabbânî. Tahran: İntişârât-i Kitaphâne-i Senâyî, 1369/1991.
- Emir Hüsrev-i Dihlevî. *Mecnûn u Leylî*. tsh. Muhsin Bağbanî. Tahran: İntişârât-ı Zafer, 1380/2002.
- Erbay, Nazire. *Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin)* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Fuzûlî. *Leylâ ev Mecnûn*. haz. Muhammet Nur Doğan. İstanbul: YKY Yayınları, 2007.
- Hamdullah Hamdî. *Leylâ vü Mecnûn*. haz. Güler Doğan Averbek. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (2020).
- Hâtîfî. *Dîvân-ı Hâtîfî*, Kitabhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yı Millî. Kayıt no: 80339/11818. Tahran.
- Hilâlî-yi Çağatâyî. *Divân-ı Hilâlî-yi Çağatâyî*. tsh. Said-i Nefîsî. Tahran: İntişârât-i Kitaphâne-i Senâyî, 1375/1997.
- Gülcü, İsmail. XVI. Yüzyıl Bazı Leylâ ve Mecnûn Mesnevîleri Üzerine Bir İnceleme. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- İhtiyârî, Zehrâ. "Leylî u Mecnûn-i Kâsımî-yi Gunâbâdî ve mukayese bâ Leylî u Mecnûn-hâ-yi berceste-i sede-i nohom" *Costarhâ-yi edebî Mecelle-yi İlmî-Pejûheşî* 171/4 (Kış 1389/2011) 169-203. <http://noo.rs/701cF>
- İmaretsâz, Bahare Zarif - Novrûz, Mehdî. "Nekd u Berresî-yi Leylî yu Mecnûn-i Nizâmî ve Misâlî-yi Kâşânî" *Feshnâme-yi Baharistân-i Sohen*, 34/4 (Yaz, 1394/2016) 217-242. <http://noo.rs/1YqVZ>
- Karahan, Abdulkadir. Fuzûlî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/240-246. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Kılıçarslan, Orhan. *Hayâlî Bey Dîvân'ının İncelenmesi-Bağlamsal Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi-5*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Kütük, Rıfat. *Celâlîzâde Sâlih Çelebi Leylâ vü Mecnûn (Tenkidli Metin-İnceleme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Kütük, Rıfat. *Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1959.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî. *Mesnevî-yi Manevî*. tsh. Kıvamuddin Hürremşâhî. Tahran: İntişârât-i Dûstân, 1386/2008.
- Mevlânâ. *Mesnevî*. çev. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Molla Câmi. *Mesnevî-yi Heft Evrenç*. tsh. Murtaza Muderris-i Gîlânî. Tahran: İntişârât-i Ahûrâ, 1386/2008.

- Muhteşem-i Kâşânî. *Divân-ı Mevlânâ Muhteşem-i Kâşânî*. tsh. Mihr Ali Gürkânî. Tahran: İntişârât-i Senâyî, 1387/2009.
- Nizâmî-yi Gencevî. *Hamse-yi Nizâmî*. tsh. Sâmiye Basir-i Mujdehî. Tahran: İntişârât-i Dûstân, 1388/2010.
- Nizâmî-yi Gencevî. *Leylâ ile Mecnûn*. çev. Naci Tokmak. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Öztürk, Tuncay. *Hamdullah Hamdî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* [Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük]. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Pala, İskender. "Leyla ve Mecnun" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/162-164. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Sâib-i Tebrîzî. *Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî I-VII*. tsh. Muhammed Kahraman. Tahran: İntişârât-ı İlmî u Ferhengî, 1387/2009.
- Said-i Nefisî. *Muhît-i Zindegî ve Ehvâl u Eş'ar-ı Rûdekî*. Tahran: Neşr-i Ahûrâ, 1382/2004.
- Safevî, Sâm Mirzâ. *Tuhfe-yi Sâmî*. Tahran: Matbaa-yı Armağan, 1314/1936.
- Sevdâ'î. *Leylâ ile Mecnûn, Kissa-i Leylî Birle Mecnûn*. haz. Cemal Bayak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019.
- Tahir'ül-Mevlevî. *Şerh-i Mesnevi-3*. İstanbul: Selam Yayınları, 1971.
- Uzun Pekşen, Süreyya. *Taşlıcalı Yahya Divanı Sözlüğü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Yazıcı, Tahsin. "Leylâ ve Mecnûn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/160. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ganjoor, Durdânehâ-yi Edeb-i Farsî. "Aranan: Meylî" Erişim 29 Ağustos 2025.
<https://ganjoor.net/meyli/divan/ghazal/sh136>.